

Pedagogická diagnostika

**Pedagogická fakulta
Katedra sociální pedagogiky
Tomáš Kohoutek
kohoutek.t@gmail.com**

Organizace výuky v ZS 2020

- 10. 10. úvod, seznámení s obsahem předmětu, se zaměřením účastníků, výběr témat, zadání seminárního úkolu; téma 1
 - 7. 11. 11:00 – 13:50
 - téma 2, seminární úkol (varianta kresba, metoda)
-

Cíle (dle syllabu)

Studenti se seznámí

- s možnostmi a úskalími pedagogicko-psychologické diagnostiky,
- se zásadami práce s diagnostickými metodami,
- s užitím diagnostických metod u jednotlivých klientů. Velký důraz bude kladen na
- analýzu dětské kresby

Na konci kurzu bude student schopen

- detekovat kresby dětí, u nichž je důvodné podezření na psychické a fyzické týrání nebo sexuální zneužívání
 - používat klinické metody (rozhovor, pozorování) a
 - testové metody (osobnostní dotazníky) k výzkumným účelům.
-

Osnova (dle syllabu)

- ❑ Diagnostická činnost a diagnostická metoda; předmět a subjekt diagnostiky, vztah pedagogické a pedagogicko-psychologické diagnostiky
- ❑ Hlavní kategorie proměnných v diagnostice
- ❑ Zásady práce s diagnostickými metodami
- ❑ Užítí diagnostiky v praxi; cíle a postupy, strategie
- ❑ Základní vlastnosti testů
- ❑ Klasifikace diagnostických metod
- ❑ 1) Klinické metody:
 - ❑ a) Pozorování
 - ❑ b) Rozhovor (fáze rozhovoru, techniky vedení rozhovoru, technika kladení otázek, technika jednoduché akceptace, technika zachycení a objasnění, technika parafrázování, technika interpretace, technika ujištění, technika používání pomlk, registrace rozhovoru, anamnéza)
 - ❑ c) Analýza spontánních produktů - dětská kresba a možnosti jejího využití v diagnostice
- ❑ 2) Testové metody - co lze měřit testem? Reliabilita a validita testu. Jak interpretovat testové nálezy

Pozn: cíle, osnova i požadavky na absolvování jsou oproti syllabu změněny - viz níže

Literatura

- Čáp, J., Mareš, J. (2001). Psychologie pro učitele. Praha: Portál.

(klíma školní třídy, klíma školy)

- Svoboda, M., Krejčířová, D., Vágnerová, M. (2009). Psychodiagnostika dětí a dospívajících. Praha: Portál.

(nároky kladené na metody, etické otázky, konkrétní nástroje)

- Miovský, M. (2006). Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada.

(pozorování, rozhovor)

- !!! Aktualizované odkazy ke konkrétním otázkám
přikládám ve zvláštním souboru
-

Požadavky pro absolvování

- ❑ Popis problémové situace, v níž diagnostika přispěla (nebo by mohla přispět) k řešení
- ❑ Další možnost: návrh sociometrického šetření formou hry
- ❑ Analýza kresby dle zadání (nutné prezentovat na příštím setkání)

Podrobnosti k zadání najdete v hromadném mailu!

Témata (upraveno)

- 1. Diagnostika jako obor, pedagogicko-psychologická a pedagogická diagnostika: vztahy a trendy
 - 2. Cíle ped. diagnostiky, obvyklé oblasti – „Proč diagnostika nevede vždy k diagnóze“
 - 3. Objekt a subjekt diagnostiky; v jaké roli se můžeme s diagnostikou setkat (– „od managera po oběť“), „formalizovaná“ a „neformální“ diagnostika
 - 4. Diagnostické postupy a metody – kvalitativní postupy (pozorování, rozhovor, analýza produktů...), kvantitativní/„metrické“ postupy
 - 5. Diagnostika jednotlivce, skupiny, procesu, vlastní diagnostika
 - 6. Diagnostické metody a nároky na ně kladené – standardizace, validita, reliabilita
-

1. Diagnostika jako disciplína a diagnostická činnost

- Pedagogická **disciplína** zabývající se otázkami diagnostikování subjektů převážně ve školním prostředí. Formuluje teorii pedagogického diagnostikování a způsoby interpretace pedagogických diagnóz. (Průcha, Walterová, Mareš 2003) Pedagogickou diagnostiku provádí pedagog ve třídě a v případě potřeby speciální pedagogové a psychologové v pedagogicko-psychologické poradně.
- Diagnostikou rozumíme **poznávání, analýzu, interpretaci a hodnocení edukační reality**, převážně se zaměřením na jednotlivce, popř. v kontextu skupiny. Zabývá se aktuálním výkonem jedince a analyzuje ho v souvislosti s osobnostním vývojem a vnějšími vlivy, jenž na tento vývoj spolupůsobí. Na základě získaných údajů zahajuje bezprostřední intervenci, navrhuje použití dalších metod a postupů a vypracovává individuální vzdělávací plán. Směřuje k maximálnímu uspokojování žákových vzdělávacích potřeb. (Průcha, 2009)

(Fišerová, H. – portál RVP, 2012)

Pedagogická a pedagogicko-psychologická diagnostika

- Rozvoj PD u nás výraznější od 60. let v souvislosti s rozvojem pedagogicko-psychologického poradenství
 - Některá pojetí považují PD spíše za klasickou PPD aplikovanou v pedagogické praxi (Hrabal, 2002)
 - Otevřená pak ale zůstává otázka rozdílných cílů, kompetencí, ale i metod

 - Široká definice: *„(P.d. je) speciálně pedagogická disciplína, která se zabývá objektivním zjišťováním, posuzováním a hodnocením vnějších a vnitřních podmínek i průběhu a výsledku výchovně vzdělávacího procesu. Na základe těchto zjištění jsou potom vyslovovány prognostické úvahy a navrhována pedagogická opatření“* (Chráska, 1998).
-

2. Cíle a zaměření pedagogické diagnostiky; posuny v důrazu pedagogické diagnostiky

- Úzce vymezený: výkon (výsledky)
 - Podmínky výkonu: osobní - schopnosti, styl, specifická znevýhodnění, situační podmínky...
 - Širší kontext podmínek sociálních (rodina, třída, škola)
 - **Interakce** (např. spolupráce mezi žákem, učitelem, rodiči, výchovným poradcem a vedením školy)

 - **Zdánlivě méně významné důrazy při diagnostikování:** účel diagnostiky, „subjektivní stránka“ onoho „objektivního procesu“, uvědomit si, CO NEVÍM, co by mi pomohlo – jaká informace by pro mne byla užitečná, jak můžu takovou info získat, kdo mi ji může poskytnout...
-

Zaměření pedagogické diagnostiky (dle Zelinkové, 2001)

a) d. normativní

- Výsledek diagnostikování je srovnáván s výsledky reprezentativního vzorku celé populace v určitých zkouškách. Zjišťuje, zda žák a jeho výkony jsou srovnatelné s většinou populace stejného věku. *Např. posuzování možností dalšího studia.*

b) d. kriteriální

- srovnávání s vnějšími měřítky, s objektivně vymezenými úkoly. Zvládá - nezvládá dítě osobní hygienu? Zvládá - nezvládá násobilku? Zkoušky vycházejí z analýzy určité dovednosti a směřují k určení úrovně, na níž se dítě nachází .

c) d. individualizovaná

- Neužívá žádné srovnávání, ale sleduje postup a dosaženou úroveň za určitý časový úsek. Je předpokladem pro pozitivní motivaci k dalšímu snažení, rozvoji. Je velmi potřebná u méně úspěšných nebo jakýmkoliv způsobem znevýhodněných. dětí. Správně stanovená diagnóza může předejít vzniku možných problémů ve vývoji.

d) d. diferenciální

- Slouží např. k rozlišení stávajících a přetrvávajících obtíží, které mohou mít stejné projevy, ale různé příčiny.
-

Nejfrekventovanější témata pedagogické a pedagogicko-psychologické diagnostiky

- ❑ Školní **výkon**: didaktické testy, testy inteligence, diagnostika specifických poruch učení
 - ❑ **Chování** jednotlivých žáků: poruchy chování, rizikové chování, poruchy regulace (např. hyperaktivita, ADHD, ADD)...
 - ❑ **Vztahy** v kolektivu třídy, ve škole; klima třídy a školy
příklady: polarizace pozic, šikanování; sociometrie
 - ❑ Vztahy a úroveň **spolupráce** mezi školou (učiteli), žákem a rodinou
 - ❑ **Vlastní hodnocení školy**
 - ❑ Reflexe a **vlastní hodnocení práce pedagoga**
-

Charakteristické (nebo ideální?) rysy pedagogické diagnostiky

- **komplexnost** - projevy žáka je třeba interpretovat v kontextu vnějších vlivů (rodina, společnost, škola, osobnost jedince)
- **respekt** k dosavadnímu individuálnímu vývoji žáka - postupy jsou plánovány tak, aby odpovídaly dané úrovni dítěte bez ohledu na jeho kalendářní věk
- **vědomí dlouhodobosti** procesu - jde vždy o sled kroků, na základě diagnózy volí pedagog optimální metody, které se mohou v průběhu vývoje žáka měnit
- sledování **validity** diagnostických testů - testy a zkoušky musí diagnostikovat jev, na který jsou zaměřeny
- zajištění **reliability** - určitý příznak musí být měřen s takovou přesností, aby bylo jisté, že tentýž příznak se projeví i s určitým časovým odstupem
- záruka **objektivity** - při diagnostice je třeba minimalizovat subjektivní postoje pedagoga, který by neměl podlehnout např. negativnímu očekávání

(dle Průchy, 2009)

Cíle diagnostiky

- **„Diagnostics“ vs. „assessment“**
 - v lékařství chápána jako klasifikace, zařazení jevu do určité třídy. V psychologii a pedagogice nejde jen o zjišťování abnormit, ale o rozpoznávání kvality a úrovně některých psychických funkcí, zjišťování individuálních zvláštností.
 - Označení „diagnostika“ může být tedy dokonce zavádějící, zaměňujeme-li diagnostiku za „labeling“ (nálepkování); pro diagnostiku procesů je patrně výstižnější termín „assessment“ (posuzování)
 - Další pojetí „diagnostiky“ – reflexe; sebereflexe; sledování normálního vývoje; identifikace silných stránek; východiska pro prognózu, pro prevenci...
-

Na co si dát pozor: labeling

Odbornou pedagogicko psychologickou diagnostiku osobnosti dětí, mládeže i dospělých nesmíme zaměňovat s **labelingem**, což je subjektivistické štítkování, etiketizování a nálepkování osobnosti, které často stigmatizuje postižené jedince na dlouhou dobu.

(rváč, lenoch, trojkař, mentál, sociál, zbohatlík).

3. Diagnostický proces a diagnostické postupy a metody

- Diagnostický proces začíná tím, že si uvědomíme, ŽE chceme diagnostikovat (co a proč) – pak následuje otázka JAK.
 - (Nebo dokonce tím, že si uvědomíme, že ve skutečnosti už diagnostikujeme)
 - Naopak závěr by měl naznačovat, co *máme dělat* – právě tím se diagnostika liší od prostého nálepkování
-

Postupy – míra obecnosti

- ❑ **METODOLOGIE:** obor, který se zabývá principy, tvorbou i aplikací metod; případně širší vymezení určitého přístupu (např. kvantitativní, kvalitativní metodologie...)
 - ❑ **METODIKA:** koncepce práce – např. metodika provádění výzkumu, metodika zjišťování výslytu problémů (skrínig...)
 - ❑ **METODA:** typ konkrétního postupu – např. rozhovor, dotazník, test...
 - ❑ **KONKRÉTNÍ „NÁSTROJ“** – konkrétní test, schéma rozhovoru, diagnostické situace – např. i hra...
-

Přístupy (obdobně jako v dg.psychologické a pedagogicko-psychologické)

- ❑ Individuální (kazuistický) + testový (metrický)
 - ❑ Zaměření na jednotlivce + na skupinu + na interakci, jev, proces
 - ❑ Zaměření na sebe a na druhé
 - ❑ Zaměření na úzce vymezený problém a na kontext
 - ❑ Kvalitativní + kvantitativní
 - ❑ Praktický, zaměřený na intervenci + výzkumný
-

METODA

- Představuje zcela **konkrétní cestu**, způsob, nástroj, pomůcku k řešení **dílčího** odborného, vědeckého, vědeckého výzkumného či experimentálního problému.
 - Metody jsou specifické dle jednotlivých věd - **teoretické** (např. analýza, syntéza) a **empirické** (např. výkonové). Odpovídají na otázku „jak“.
 - V psychologii je tradiční dělení metod na **psychometrické** (testové) a **klinické** (např. rozhovor). *Toto rozlišení má řadu paralel i v pedagogice.*
 - *Orientační tabulka.*
-

Metody

- **pozorování** - jedna z nejvýznamějších metod pedagoga, umožňuje získat údaje za delší časové období, sledovat reakce na odlišné události v bezprostředním kontextu školní reality
 - **anamnéza** - je předpokladem prorespektování dosavadního individuálního vývoje dítěte, rodinná anamnéza shromažďuje údaje o rodině, osobní anamnéza zachycuje údaje o vývoji jedince nutné k pochopení jeho současného stavu
 - **rozhovor** - poskytuje bezprostřední odpovědi, odhaluje aktuální prožívání žáka (rodičů), pedagog může využít i strukturovaný rozhovor (vhodně sestavené otázky směřující k řešení určitého problému)
 - **dotazník** - pokud umožňuje výběr z předem formulovaných odpovědí, umožňuje lepší zpracování, volné odpovědi mají naopak autentickou hodnotu (závisí ovšem na schopnosti respondenta vyjádřit se)
 - **didaktické testy** - druh zkoušek, které se skládají z různých úkolů, standardizované testy mají jasný způsob zadávání a vyhodnocují se pomocí stanovených kritérií, nestandardizované testy jsou méně náročné na vyhodnocení, mohou mít ale nižší validitu
 - **sociogram** - pomocí otázek kladených žákům postihuje klima ve třídě a vztahy mezi žáky
 - **analýza prací žáků** (žakovské portfolio) - ukazuje úroveň osvojení učiva, odráží kvalitu práce učitele
 - **analýza pedagogické dokumentace** - s její pomocí si lze lépe uvědomit širší rámec výuky
 - **hra** - významný diagnostický prostředek, sledujeme výběr her, uplatnění fantazie, soustředění, motoriku, úroveň komunikace, sociální kontakty (Průcha, 2009)
-

Vlastnosti metod, nároky kladené na metody

Pro každý typ výzkumu:

- **Validita:** *platnost*; metoda zjišťuje to, co má zjistit, to, co tvrdí, že zjišťuje; poskytuje pravdivé informace

Zvláště pro kvantifikované metody:

- **Reliabilita:** spolehlivost; metoda měří stabilně (pokaždé stejně) a konzistentně (vždy stejný jev) – „zjišťuje jednu věc a stále totéž“
 - **Objektivnost:** míra nezávislosti použité metody na osobnosti uživatele
 - **Standardnost:**
 - požadavek, aby metoda byla používána u různých osob za podmínek pro všechny osoby stejných (standardní *administrace*)
 - Existence *norem*, které umožňují porovnání výsledku s populačním vzorkem (standardizace)
-

Etické otázky spojené s diagnostikou

- Univerzální zásada „primum non nocere“ (především neškodit)
 - Uvědomit si, že diagnostika může
 - Zasahovat do soukromí toho, kdo je diagnostikován, narušovat je
 - Ovlivňovat jeho další možnosti (např. didaktické testy v přijímacím řízení)
 - Nároky na **vlastnosti diagnostických metod** i omezení týkající se toho, **kdo může** s metodou pracovat a interpretovat výsledky, mají předcházet právě etickým lapsům a poškozování klientů
 - U metod, které se ptají na citlivá témata (např. zaměstnanec školy hovoří o své spokojenosti s kroky vedení školy) je třeba zajistit nepostižitelnost za tyto názory (např. důsledně anonymní podoba šetření)
 - Individuální šetření u nezletilých podléhá nutnosti informovaného souhlasu rodičů
 - **Výsledky** vyšetření je třeba považovat za citlivé údaje
-